

Liberalism och socialism efter kriget

Mellan liberalism och socialism står, oberoende av skiftande partietiketter, striden i modern demokratisk politik. Båda begreppen är visserligen föråldrade, de åskådningar till vilka de anknyter är sekel-gamla eller mera, och de har mist mycket av sin ursprungliga renhet. Liberalismen tror inte längre på ett från alla statsingripanden fritt näringsliv, även för den har staten kommit att framstå som hjälpare och skiljedomare, sociala reformer och ett mått av planering och dirigerings har blivit självfallna. Nya beteckningar, socialliberalism eller nyliberalism, är uttryck för den omvandling som försiggått. Socialismen har fjärrmat sig från den marxistiska doktrin enligt vilken samhällsutvecklingen är bestämd att resultera först i "proletariatets" maktövertagande, sedan i en fulländad värld av obunden gemenskap. Skiljelinjen mellan de båda riktningarna är oklar och växlande, vi måste hoppas att den blir det än mera. Dogmatikens tid borde vara förbi.

Socialismen har efter kriget i en rad västerländska stater haft en högkonjunktur av makt och aktivitet. Den har, delvis i hägn av traditionellt stimulerande och sent övergivna marxistiska föreställningar, arbetat för statsmaktens expansion, genom socialpolitik, socialisering, planhushållning, i detalj gående regleringar. Målet har sagts vara ett socialistiskt samhälle, i vilket staten är, om inte ägare av alla nyttigheter, så åtminstone styrare av all ekonomisk verksamhet. Det är typiskt då i det svenska efterkrigsprogrammet alla ord som statsingripande, reglering, planering är honnörsord, använda med beundran och uttryck för förhoppningar. Liberalismen har sett som sin uppgift att, politiskt och ekonomiskt, hävda de enskildas frihetssfär inom ramen för en långt mer än tidi-

gare aktiv och omfattande statsverksamhet.

Det är meningslöst att påstå att en av dessa riktningar har segrat, särskilt som motsättningarna varit obestämda och i själva verket ett samspel, en växelverkan — om också oavsiktligt och omedvetet — kommit till stånd. Liberalismen har modifierats; dess positiva hållning till socialreformismen har delvis betingats av socialistiskt inflytande. Socialismen har likaledes mjukats upp under liberal påverkan. De ord som var så värdebetonade för tio år sedan är nu ofta förhatliga påminnelser om felsteg och misräkningar. Offensiven har avstannat eller förbytts i maskerade reträtter.

I det brittiska labourpartiets debatt — öppnare och intelligenta än den socialistiska diskussionen i andra länder — har orsakerna till denna minskade entusiasm för socialismen inom socialdemokratien belysts av partiets teoretiker. Man har påvisat det illusoriska i tanken att de anställda i ett företag skulle känna sig friare eller självständigare eller rent av som ägare av företaget därför att detta i en eller annan form socialiserats. Det är en uppfattning som framförts bland de intellektuella; arbetare och tjänstemän är främmande för den. Det socialiserade företaget har beskrivits som ett arbetskollektiv, som en fri gemenskap; realiteten är en statsbyråkrati, ett direktörsvälde, införd vilket de enskilda är hjälplösa. Socialiseringen har sagts vara demokratins ekonomiska form; praktiken är inte, och kan inte vara, folkstyrelse, utan en styrelse genom ämbetsmän i folkets namn. Regleringarna har propagerats som skydd för de ekonomiskt svaga; med fattigdomens försvinnande framstår de som fjättrar för befolkningens stora massa. Bakom dessa kritiska iakttagelser framträder oron för att statsmaktens växt skall medföra den politiska frihetens undergång. Det går inte, säger dessa engelska socialister, att i en stat som ingriper i allt och leder allt bevara den enskildes och de enskilda gruppernas fria handlande ens i politiska ting. Man får inte betrakta det endast som en tillfällighet att den genomförda socialismen finns blott i stater med diktatur. Och det kan inte heller glömmas att dessa diktaturstater med en

ständigt skiftande kommunism som frälsningsparoll är folkstyrelsens fiender och angripare över hela världen.

Även socialreformismens begränsning har i det sammanhanget påpekats. Sociala reformer, som ger alla ett mått av ekonomisk trygghet, nu och för framtiden, är förutsättningar för den enskildes självständighet och frihet. Den ökade beskattning som dessa reformer kräver innebär en utjämning, som efter hand kommit att synas önskvärd, eller i varje fall ofrånkomlig, för alla grupper. Vid en viss punkt, som naturligtvis inte ens i allmänna ordalag kan fixeras, blir läget ett annat. Skatterna måste till största delen uttas av de små inkomsttagarna (annars räcker de inte till) och i stigande utsträckning innebär då beskattningen inte någon utjämning, utan helt enkelt att staten bestämmer användningen av den enskildes inkomster — trots att syftet är att öka just de enskil-

das trivsel. Steget över till ett förmynderskap, som för nästan alla känns tryckande, är då lätt att ta. Just i den engelska debatten har det sagts att hyggligt betalda arbetare och tjänstemän börjar reagera på så sätt att de hellre vill själva bestämma hur de skall ge ut sina pengar; det är inte längre säkert att de vill köpa av myndigheterna fastställda förmåner med en ökad skatt. Med full sysselsättning och stegrad levnadsstandard blir den hållningen överallt av betydelse.

Man borde därför kunna hoppas på att den ännu kvardröjande doktrinära motsättningen mellan liberalism och socialism upplöses till förmån för en politik som mera obundet går från fall till fall, utan belastning av en teoretiskt ohållbar och genom erfarenheten undergrävd dogmatik. Utvecklingen efter kriget har fört oss långt i denna riktning mot fördomsfrihet, avideologisering och rationalism.